

УДК 329.055.4
ББК 66.62

Віра Бурдяк

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЇ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається боротьба соціалістичних та соціал-демократичних партій Болгарії за створення соціальної і правової держави та демократичної політичної системи суспільства в перше постсоціалістичне десятиліття. Доведено, що в Болгарії на зламі століть визначилася лінія на загальноцивілізаційну маятникоподібність демократичного політичного процесу. Дві основні політичні сили країни вели боротьбу за прискорення демократичних перетворень і легітимне одержання влади.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Болгарська соціалістична партія, Болгарська соціал-демократична партія, партійна система, Союз демократичних сил, парламент, президент.

Історична генеза демократії довготривала, різноманітна й суперечлива. Вона продовжується і в сучасний період. Ні одна політична система у світі поки що не втілила повністю ідеали демократії, а, як пише німецький політолог Б.Гуггенбергер, представляє лише результат “багатоступеневого історичного процесу, що продовжується”, і до теперішнього часу “вчені не виробили загальноприйнятих уявлень, на базі яких можна було б сформулювати єдине визначення демократії” [5, с.137].

Починаючи з пореволюційного періоду, коли в колишніх країнах соціалізму відбулися трансформаційні зміни й багатопартійність стала реальністю, до дослідження цих проблем звертає свої погляди багато вчених. Упродовж останніх років аналіз ролі партій у політичних системах постсоціалістичних країн став предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних учених. В Україні ці проблеми успішно розробляють такі провідні вчені, як В.Бебик [1], Л.Дунаєва [7], М.Кармазіна [11], І.Кресіна, Є.Перекуда [14], А.Пахарев [19; 20], М.Примуш [23], А.Романюк, Ю.Шведа [25], Ф.Рудич [26] та інші. Аналогічні процеси в болгарському суспільстві досліджують у своїх працях російський учений Ю.Зудінов [9], українські дослідники В.Бурдяк (автор даної статті) [3], І.Осадца [18], Л.Прокопєць [22] та ін. Зазначимо, що питання демократизації суспільства активно досліджують також болгарські вчені, що активно вивчають проблеми, пов’язані з розвитком політичних партій у державі. Серед них варто насамперед відзначити дослідження Г.Карасимеонова і І.Кристева [15], Д.Канєва [10], Л.Светлорусової [27], Р.Димитрова [6], С.Малинова [16], М.Пиргової [21]. Проте, як показує час, складність проблем діяль-

ності політичних партій у державі в період демократизації залишається актуальною для молодих демократій і в Україні, і в Болгарії. Відкрита боротьба між ними в політичному просторі, особливо в період виборчих кампаній, далі – у парламенті і за його межами, зумовлює потребу подальшого поглиблення досліджень цього політичного феномена з метою вироблення теоретичних і практичних підходів до її розуміння, збагачення досвідом інших країн.

З початку 90-х рр. XX ст. у Республіці Болгарії (РБ), де соціал-демократичні традиції мають понад столітню історію, більше десяти політичних організацій заявило про себе як про соціал-демократичні або близькі до них [17, с.35]. На першість претендувала з найбільшими підставами аутентична Болгарська соціал-демократична партія (БСДП), створена ще в 1891 р. [2, с.265–266]. 26 листопада 1989 р. БСДП відновила свою діяльність, а в травні 1990 р. одержала право повного членства в Соціалістичному Інтернаціоналі. Близькість до соціал-демократичної ідеї декларувала й колишня комуністична партія, яка змінила назву у квітні 1990 р. на Болгарську соціалістичну партію (БСП), а в березні 1990 р. заявила про прагнення вступити в ряди Соціалістичного Інтернаціоналу. Колізії між двома партіями визначали характер соціал-демократичної перспективи в Республіці Болгарії початку 90-х рр., а в кінці XX ст. набули інших форм.

У грудні 1989 р., напередодні парламентських виборів (1990), ряд нових і відновлених старих партій та рухів об’єднався в опозиційний до БСП коаліційний блок – Союз демократичних сил (СДС), куди увійшла й БСДП. СДС оприлюднив платформу, в якій жорстко критикував

політичну програму *демократичного соціалізму* БСП, що, на думку опонентів, захищала інтереси лише політичної олігархії і номенклатури, прагнула утримати у своїх руках владу, а також економічну програму за її повільність і поступовість у здійсненні реформ. СДС виступав за проведення *шокової терапії*, швидких реформ у дусі Бальцеровича [4, с.21–22]. У червні 1990 р. на перших демократичних виборах до Великих Народних Зборів (ВНЗ – спеціальне скликання парламенту країни, основним завданням якого є прийняття нової Конституції. ВНЗ приймають Конституцію і призначають вибори до Звичайних Народних зборів, після проведення яких припиняють свою діяльність) брало участь 40 політичних партій, об'єднань і рухів, з них у єдиному блоці СДС – 16. На 400 місць претендувало 3090 кандидатів. Місця у ВНЗ розподілилися так: БСП – 211, СДС – 144, Рух за права і свободи – 23, Болгарська землеробська народна спілка – 16, по два мандати одержали Вітчизняний фронт і незалежні кандидати, по одному – Вітчизняна партія праці та СДП (немарксистів) [29, с.51]. БСП не набрала кваліфікованої більшості (267 депутатів), необхідної для проведення своїх рішень із принципових питань. Вибори показали поширення серед населення лівих, соціалістичних ідей, але засвідчили певний розкол електорату на *міських і сільських* – село забезпечило успіх БСП, а у великих містах вона програла опозиції [9, с.33].

Ставши партією парламентської опозиції, СДС запропонував на посаду президента лідера БСДП П.Дертлієва. Проте БСП виступила проти цієї кандидатури. Вона прагнула залишатися *монополістом*, побоюючись зростання ролі й значення БСДП, яка могла перехопити в неї ідею демократичного соціалізму. Після цього СДС висунув на посаду президента кандидатуру лідера свого об'єднання Ж.Желева [9, с.35–36]. Його обрали президентом у серпні 1990 р. за підтримки депутатів БСП. Це був симптоматичний акт, який указав на функції президента як фігури, що здатна консолідувати суспільство й вирішувати конфлікти. Через 6 років цю місію взяв на себе П.Стоянов, що значно посприяло *зміщенню* конфлікту в Болгарії на початку 1997 р. у цивілізоване русло [30, с.1].

Вибори президента Болгарії, що проходили (27.X і 3.XI.1996) у два тури, різко змінили розклад політичних сил у країні. Передбачалося, що у I турі візьме участь 5 млн. виборців, але

майже третина з них вирішила бойкотувати вибори, очевидно тому, що розчарувалася в діяльності соціалістів і не сподівалася на зміни до кращого від їх опонентів. Бурхливі протести цілком відображали настрої, переваги й думки народу, але навіть на цій хвилі кандидат Об'єднання демократичних сил (ОДС), 44-річний адвокат із Пловдива Петр Стоянов, міг розраховувати на перемогу над БСП.

Більше того, саме в цей час у кандидата від БСП виникли значні труднощі. Виборча кампанія була вже в розпалі, коли Центровборчком і Верховний суд відсторонили голову МЗС Г.Пиринського від участі у виборах. У результаті на президентських виборах 1996 р. соціалістам довелося висувати іншу кандидатуру. Місце кандидата №1 зайняв професор археології І.Маразов. Річ була в тому, що Г.Пиринський народився в Нью-Йорку в сім'ї болгарських емігрантів і повернувся в Республіку Болгарію та розпочав свою політичну кар'єру вже в період демократичної трансформації суспільства, а згідно з Конституцією РБ посаду президента країни може займати лише той, хто одержав громадянство за правом народження [13, с.22]. Тому БСП стала жертвою власної пропаганди, коли запевняла електорат, що більш гідного кандидата в президенти ніж Г.Пиринський немає ні в неї, ні в опозиції. Згодом рейтинг І.Маразова дещо *зріс*, але не настільки, щоб повністю подолати наслідки попереднього провалу.

Водночас означені тактичні труднощі були підсумком стратегічних поразок, коли в керівництві БСП не справилися зі своїми обов'язками колишні *номенклатурники*: вони завалили реформи, вичерпали валютний запас, залізли в борги, підірвали сільське господарство й вийшли на межу політичного банкрутства. МВФ і Світовий банк, проводячи політику відриву Болгарії від Росії і зближення її із Заходом, поглиблювали кризову ситуацію тим, що розчищали ринковий простір для себе, зовсім не враховуючи пріоритети національного господарства країни, особливостей і політичних переваг її населення. Соціалісти мимоволі залишалися *проросійськими* або навіть *просхідними* лобі, а їх політика – неперспективною через слабкість економіки Росії та її демонстративного *антисоціалізму*.

У цій складній ситуації фракція БСП, куди ввійшли Об'єднання за соціал-демократію, міністр внутрішніх справ Н.Добрев, кандидат у

президенти І.Маразов та кандидат у віце-президенти, перший заступник голови МЗС І.Боккова, утворили опозицію до уряду, проте не зуміли досягти перемоги на виборах. За Конституцією президентська влада у Республіці Болгарії має обмежений характер в умовах парламентської форми правління, але це якраз і дає президентові широкі повноваження, якщо він не представляє правлячу партію. Таку ситуацію передбачали лідери БСП, а тому в II турі виборів політична боротьба різко загострилася. 3 листопада 1996 р. при 60% участі виборців кандидат від опозиції ОДС П.Стоянов виграв II тур, одержавши голоси майже 3/5 виборців від усіх дійсних бюлетенів. За І.Маразова голосувало біля 40% виборців. Більше 2 млн. болгар утрималися від участі у виборах [24, 1996.4.XI.СЕ-1]. П.Стоянов, колишній заступник міністра юстиції в уряді Ф.Димитрова, змінив на посаді філософа Ж.Желева – *символ демократії* Болгарії [8]. Ідеолога змінив прагматик, об'єднавши понад 20 партій в опозицію, під лозунгом “Бути як усі”, але з явною орієнтацією на Захід.

Поразка змусила БСП консолідувати свої сили і її лідер Ж.Виденов заявив про необхідність скликання позачергового з'їзду партії. Але для виконання головного завдання, економічних змін, партія так і не знайшла потрібних засобів, не змогла подолати ситуацію, яка привела до зuboжіння населення. Уже в середині грудня 1996 р. опозиція поставила питання про відставку кабінету Ж.Виденова. Основні політичні сили не знайшли шляхів конструктивного діалогу для вирішення соціальних проблем. МВФ, висунувши пропозицію про створення Валютної ради в країні, звертався лише до ОДС і лідера І.Костова, який заявив, що “в разі, якщо БСП відмовиться обговорювати нашу пропозицію, ми, очевидно, зробимо висновок, що всі засоби ведення діалогу вичерпані. З цього моменту ми шукатимемо будь-які можливості для зміни уряду, чого бажає і велика частина болгар” [24, 1996.16.XII.СЕ-12]. З'їзд БСП (21–22.XII.1996) обрав новим лідером Г.Пирванова, а Ж.Виденов сам 21 грудня заявив про відставку з обох посад – прем'єр-міністра та голови Вищої партійної ради БСП [24, 1996.25.XII. СЕ-4].

У січні 1997 р. Парламентська група демократичних лівих сил (ПГДЛС), куди ввійшли БСП і її союзники, погодилася з ідеєю дострокових парламентських виборів, висунувши свою 500-денну антикризову програму. ОДС у цих

умовах зайняло жорстку позицію, закликавши до загальнонаціонального страйку з метою зміни уряду. Цю ідею опосередковано підтримав президент країни. 28 січня 1997 р. П.Стоянов вручив мандат на формування уряду Н.Добреву (БСП), заявивши, що буде керуватися не вузькопартійними інтересами, а залучить до нового уряду експертів, що користуються довірою суспільства, “подасть руку співробітництва всім політичним силам”. Н.Добрев висловив розуміння “справедливих протестів і незадоволення”, що викликані дворічним правлінням БСП, але закликав опонентів “припинити гру в політику, страйки і демонстрації” [24, 1997.27.I.СЕ-6]. Водночас навіть 125 із 240 місць у Народних зборах (НЗ – постійно діючий парламент, до якого обирають на всенародних виборах 240 народних представників – депутатів) виявилось недостатньо на фоні масового невдоволення, надмірного тиску опозиції і закликів трьох об'єднань профспілок розпочати загальнонаціональний страйк. Лідер опозиції заявив, що коаліція лівих сил візьме на себе величезний ризик дестабілізувати обстановку й підштовхнути Республіку Болгарію до поглиблення політичної кризи в тому разі, якщо реалізує своє право на формування другого уряду [24, 1997.27.I.СЕ-7].

Соціальна напруга, що нагніталася з кінця року, досягла піка в лютому 1997 р., коли з'явилися заклики до *соціальної відсічі* БСП. Її ідею коаліційного уряду відкинули, а збереження дієвого парламенту поставили під сумнів. Конфронтація досягла апогею 4 лютого, коли Н.Добрев відмовився від права сформувати другий за останні два роки уряд коаліції лівих сил. Зрештою домовилися про те, що формальну відмову від управлінського мандата президентові послідовно віддадуть усі парламентські партії, а це відкриє можливість розпуску парламенту згідно з чинною Конституцією і проведення у квітні 1997 р. дострокових парламентських виборів. Президент призначить *службовий уряд*, що діятиме до того часу, поки партія, яка перемогла на виборах, не сформує свій кабінет. Опозиція повернеться до парламенту, щоб спільно з депутатами БСП розробити короткотермінову програму подолання наслідків політичної кризи. Соціалісти, у кращому разі, збережуть половину депутатських місць, але будуть відсторонені від виконавчої влади [24, 1997.5.II.СЕ-11]. Від висловлених пропозицій віяло надмірною доброчесністю, хоча відомо

з історії, що боротьба за владу в усіх балканських країнах не відрізнялася схильністю до компромісів, більше того, це стосувалося Болгарії, де падіння і рівня життя, і темпів економічного розвитку виявилось перманентним – незалежно від партійної належності уряду.

На виборах 19 квітня 1997 р. більшість голосів виборців – 52%, як і очікувалося, одержав блок ОДС, куди входили СДС, БЗНС і Демократична партія. Другою була БСП у коаліції з політичним клубом “Екогласність”, яка одержала 22% голосів виборців. Далі йшли – Об’єднання за національний порятунок – 7,9%, партії “Євролівиця” – 5,8% і Болгарський бізнес-блок – 5% голосів [28, с.53]. Решта партій і рухів (30) не пододала 4% бар’єр і не пройшла в Народні збори 38-го скликання. 21 травня 1997 р. відкритим поіменним голосуванням при 179 “за” і 54 “проти” НЗ затвердили лідера СДС І.Костова на посаді голови нового уряду. Наміри підтримати уряд І.Костова висловили всі парламентські партії, крім БСП. Через 100 днів соціалісти заявили, що уряд не виконав зобов’язань перед іншими партіями, використавши підписану в лютому декларацію про національний порятунок як “привід для узаконеної узурпації влади” [24, 1997.1.IX.CE-8-9]. Вони звинуватили владу в тому, що фінансові й економічні реформи пробуксовують, темпи приватизації залишаються низькими, а *прив’язка* національної валюти, лева, до німецької марки не зупинила інфляційну спіраль. На думку БСП, кабінет І.Костова зазнав поразки і в соціальній політиці, особливо у сфері охорони здоров’я та освіти.

Соціалісти зуміли зберегти статус не лише парламентської партії, але й другої політичної сили в країні, що, звичайно, було досить суттєво, зважаючи на непопулярність серед електорату попереднього урядового кабінету Ж.Виденова. Лідер БСП Г.Пирванов на прес-конференції після виборів заявив, що через 2–3 роки БСП знову прийде до влади й наступне століття країна зустрине із сильним лівоцентристським урядом [12, с.27]. Його прогнози збулися, але не на початку століття, а під час других у ХХІ столітті парламентських виборів – у червні 2005 р., коли БСП отримала майже половину голосів виборців, що дало їй можливість сформуувати, створивши коаліційну більшість, діючий сучасний уряд на чолі з лідером БСП С.Станишевим. Тож у Республіці Болгарії нині провідні позиції займає Болгарська соціалістична партія. Нинішні прези-

дент Г.Пирванов і міністр-голова (прем’єр-міністр) С.Станишев – представники соціалістичної партії.

У березні 1999 р. на спільному засіданні керівництва БСП та ПГДЛС було прийняте рішення боротися за відставку кабінету уряду СДС, оскільки, за словами лівих, політика І.Костова зазнала повного провалу. За даними опозиції, у 1998 р. спад ВВП склав 7,8%, об’єм експорту знизився на 13%, а торговий баланс зведений із від’ємним сальдо в 330 млн. дол. [24, 1999.1.IX.CE-9]. Проте спроби відставки уряду закінчилися поразкою. 139 депутатів Народних зборів проголосували за продовження діяльності уряду, а 87 – проголосували проти. Тож вотум недовіри урядовому кабінету був відкинтий.

Водночас важливою заявкою на успіх БСП стали результати місцевих виборів, що пройшли в жовтні 1999 р. На них СДС одержав місця кметів (голів адміністрації) в 11 з 27 областей Республіки Болгарії, а БСП – у 14 великих містах. СДС і його коаліційні партнери зайняли 1595 місць в радах міських і сільських общин, а БСП і її партнери з ПГДЛС – 1592 місця [24, 1999.18.XI.CE-11]. За проведеним у листопаді 1999 р. опитуванням, 47% респондентів заявили, що вважають перемогу об’єднаної опозиції на парламентських виборах у 2001 р. можливою, проти такої думки було майже стільки ж опитаних – 46% [24, 1999.18.XI.CE-11].

Отже, у Болгарії на зламі століть визначилася лінія на загальноцивілізаційну *маятниковоподібність* демократичного політичного процесу. Дві основні політичні сили країни вели боротьбу за прискорення демократичних перетворень і легітимне одержання влади. Більше того, загальне прагнення вступу до НАТО та ЄС правлячої і опозиційної партій виступало певним фактором, який пом’якшував конфлікти між ними.

1. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – К., 2001. – С.202.
2. Болгария в XX веке: Очерки политической истории / Отв. ред. Е.Л.Валева; Институт славяноведения. – М.: Наука, 2003. – 463 с.
3. Бурдяк В. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – 520 с.
4. Валева Е.Л. Союз демократических сил: путь болгарской оппозиции к власти // Политические партии и движения Восточной Европы. Проблемы адаптации к современным условиям. – М., 1993. – С.38–52.

5. Гуггенбергер Б. Теория демократии // Политические исследования. – 1991. – №4. – С.137–138.
6. Димитров Р. Формирането на българската опозиция 1989–1991 // Bulgarian quart. – София, 1991. – Кн.1. – Гл.1. – С.11–59.
7. Дунаева Л. Тенденції та перспективи модернізації партійно-політичної сфери і утвердження партійної системи в Україні // Людина і політика. – 2001. – №5(7). – С.148–157.
8. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство / Пер. с болг. – М.: Новости, 1991. – 336 с.
9. Зудинов Ю.Ф. Болгария: политические метаморфозы первого посттоталитарного пятилетия / Политический ландшафт стран Восточной Европы 90-х годов / Ред. Ю.Ф.Зудинов. – М.: ИСИБ РАН, 1997. – С.12–53.
10. Канев Д. Лявото политическо пространство в България – проблеми и перспективи // Политическите партии в България и Австрия пред нови предизвикателства / Науч. ред. проф. д-р Г.Карасимеонов. – София: ГорексПрес, 2001. – С.10–33.
11. Кармазіна М. Партогенез в Україні: бажання демократизації? // Людина і політика. – 2001. – №4(16). – С.29–36.
12. КОМПАС. – 1997. – №19. – С.27–28.
13. Конституция на Република България. Приета от Великото народно събрание 12 юли 1991 г. – София: Нова звезда, 2002. – 40 с.
14. Кресіна І.О., Перегуда Є.В. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2003. – 368 с.
15. Кръстев И.Й. Полупарламентарният режим / Преходът в България през погледа на социалните науки. – София: АИ “Проф. М.Дринов”, 1997. – С.12–18.
16. Малинов С. Парламентарни избори 2001 и бъдещето на българската десница // Политическите партии в България и Австрия пред нови предизвикателства / Науч. ред. проф. д-р Г.Карасимеонов. – София: ГорексПрес, 2001. – С.34–56.
17. Ново време. – 1995. – №3. – С.31–36.
18. Осадца І.С. Особливості фінансування політичних партій Болгарії // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. – Вип.30. – С.724–731.
19. Пахарев А. Перспективи української багатопартійності у контексті можливих змін в організації влади // Політичний менеджмент. – 2003. – №2. – С.57–64.
20. Пахарев А. Політичні ідеології та багатопартійність в Україні. Знайомі незнайомці // Віче. – 2002. – №10. – С.24–28.
21. Пиргова М. Парламентарната система в България. Институционални проблеми на прехода. – София: ИПК Радио-90, 1998. – 224 с.
22. Прокопєць Л.С. Діяльність Руху за права і свободи у Народних зборах Республіки Болгарія // Політологічні та соціологічні студії: Збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2005. – Т.ІІІ. – С.308–317.
23. Примуш М.В. Партійна система у дзеркалі концепції соціально-політичних розмежувань // Політика і час. – 2005. – №9–10. – С.82–86.
24. Пульс планети. – 1997–1999.
25. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. – Львів: ЦПД – “Астролябія”, 2005. – 366 с.
26. Рудич Ф.М. Політичні партії в Україні: політологічний контекст // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2001. – С.52–61.
27. Светлорусова Л. Болгарские социал-демократы как часть политической оппозиции // Восточноевропейские страны: 90-е годы / Реф. сборник под ред. Е.Ю.Гуськовой. – М., 1993. – Вып.3. – С.7–23.
28. Шабуніна В. Болгарія: попитки и уроки сдвигов влево // Левый поворот и левые партии в странах Центральной и Восточной Европы. – М., 1998.
29. Moser Ch. A. Theory and History of the Bulgarian Transition. – Sofia, 1994.
30. Statistical figures of Bulgarian economy and society 1996–2000 // <http://www.bulgaria-embassy.org/About%20Bulgaria/Statistic%20about%20Bulgaria.htm/>.

V.BURDYAK

THE IMPORTANCE OF POLITICAL PARTIES OF REPUBLIC OF BULGARIA IN THE PROCESS OF SOCIETY DEMOCRATIZATION

The article deals with the importance of political parties of the republic of Bulgaria in the process of the society democratic transformation. The object of the research is the struggle of socialist and social-democratic parties for the establishing of the social and legal state in Bulgaria during the first post-socialist decade.

Key words: Republic of Bulgaria, Bulgarian Social party, Bulgarian Social Democratic party, party system, parliament, president.